HÁROM NAPPAL OKTÓBER 23. ELŐTT MUTATTÁK BE NÉMETH LÁSZLÓ GALILEIJÉT

A szabadságharc szellemi nyitánya

FARKAS JUDIT

A kommunista hatalomátvétel után a publikálás lehetőségétől megfosztott Németh László távol tartotta magát az irodalmi élettől, a megélhetés kényszere miatt csak a műfordítás gályapadja jutott neki osztályrészül. Mégis, minden szándéka ellenére egyik főszereplőjévé vált az 1956-os forradalmat megelőző szellemi, kultúrpolitikai hullámverésnek.

Az 1949 után visszavonultan élő és egy ideje önálló szépirodalmi művel nem jelentkező Németh László 1952 végén kapott felkérést a Nemzeti Színháztól a Galilei című színdarab megírására. A művet már születése pillanatában gyanakvással és fenntartásokkal fogadták. Galileit a szerzővel, az inkvizíciót az államvédelemmel azonosították, mások meg egyházellenességgel vádolták az írót. Németh László több ízben kijelentette, hogy a természettudós alakját nem magáról mintázta, és a színdarabbal nem az aktuális politikai rendszer bírálata volt a célja. „A Galilei (...) semmiféle vonatkozásban nincs az életemmel: hisz' az igazságot erőszakkal nem tagadtatták meg velem, s épp ellenkezőleg mint Galilei, nem is tagadnám meg soha ... A Galilei volt az első mű, amelynek a témáját kívülről kaptam, a dramaturggal folytatott beszélgetésben pattant ki; húsz-harminc év távolából mindenki tisztán fogja látni, hogy az újkori szellem szülési fájdalmait írtam meg benne, amelynek egyik kései képviselője vagyok. Ez az én személyes kapcsolatom a darabbal" – írta Király István irodalomtörténésznek 1953 nyarán.

Németh Lászlónak a mellőzöttség után nagy lelki felszabadulást jelentett a felkérés. A nyugodt alkotómunkához szükséges menedéket az a közeli barát biztosította, akit 1956. október 31-én a Petőfi Párt néven újjáalakuló parasztpárt főtitkárává, majd Bibó Istvánnal együtt a november 3-án felálló Nagy Imre-kormány államminiszterévé választott. (A Petőfi Párt írókból álló irányító testületének Németh László is tagja lett.) Az író 1953 tavaszán és nyarán B. Farkas Ferencék vendégeként Szentendrén, a kerti kis házban rejtőzött el, hogy minden idejét a műfordításnak és a darab befejezésének szentelje. Itt beszélte meg a javításokat Benedek András dramaturggal, Gellért Endre rendezővel és Major Tamás színházigazgatóval. Nagy Imre reménykeltő politikai színrelépésének híre is itt érte az írót. A házigazda idősebbik fia, a tízéves Fető szaladt le hozzá izgatottan a kerti kisházba: „»Laci bácsi, tessék azonnal följönni, nagyon érdekes dolgok vannak az újságban.« A verandaasztalon ott van a szétszedett Szabad Nép: a reggelizők az új miniszterelnök, Nagy Imre beszédét olvasták. Attól fogva vasárnap arról folyt a vita" – emlékezett arra a napra az író.

A politikai enyhülés ellenére a kultúrpolitika mindent elkövetett, hogy akadályt gördítsen a darab közlése és bemutatása elé. Németh Lászlót nagyon megviselték a különböző oldalról jövő támadások és az a huzavona, amely a mű körül kialakult. A színdarabot másfél éves halogatással csak 1955 januárjában közölte a Csillag című folyóirat. A színre vitel még ennél is nehézkesebben ment. Bár a darab szerepelt a Nemzeti Színház 1953/1954-es évadjának műsortervében, felsőbb utasításra a IV. felvonás átírásától tették függővé a színmű bemutatását. Major Tamás azzal érvelt, hogy a darab „művészeti és világnézeti felfogása helytelen, mert megalkuvásra tanít: ha tehetséges vagy, és van mondanivalód az emberiség számára, inkább add föl elveidet, mert így többet használsz az emberiségnek, mint ha a benned levő erőket odaadnád".

Hosszas lelkiismereti és alkotói vívódást követően Németh László végül belegyezett, hogy átírja a befejezést, s 1955-ben el is kezdődtek az olvasópróbák. A színház azonban politikai nyomásra ismét meghátrált. Az 1956-os esztendő sorozatos, a kulturális életben is változást eredményező politikai eseményeire volt szükség ahhoz, hogy a színdarabot több mint három év után végül színpadra állítsák. A Katona József Színházban október 20-án volt a nagy sikerű premier Bessenyei Ferenc főszereplésével. Két héttel Rajk temetése után és három nappal a forradalom kitörése előtt a darab szimbolikus politikai jelentőséget kapott, a forradalom közvetlen szellemi nyitányává vált. Ahogy Benedek András, a dramaturg írta a szerzőnek október 22-én: „a bemutató villamos feszültsége a második előadásra is átterjedt, s a jelek szerint ma este is így lesz, s tán jó darabig még. (...) A közönség szűnni nem akaró tapsai átcsattognak a színház falain, egy »Galileista szekta« jeladásaként, s erről nem lehet nem tudomást venni."

Decemberben, majd 1957-ben újra játszották a darabot. A dráma eredeti változatának bemutatójára 1994 szeptemberében került sor a debreceni Csokonai Színházban. ■

A szerzők a Veritas Történetkutató Intézet tudományos munkatársai

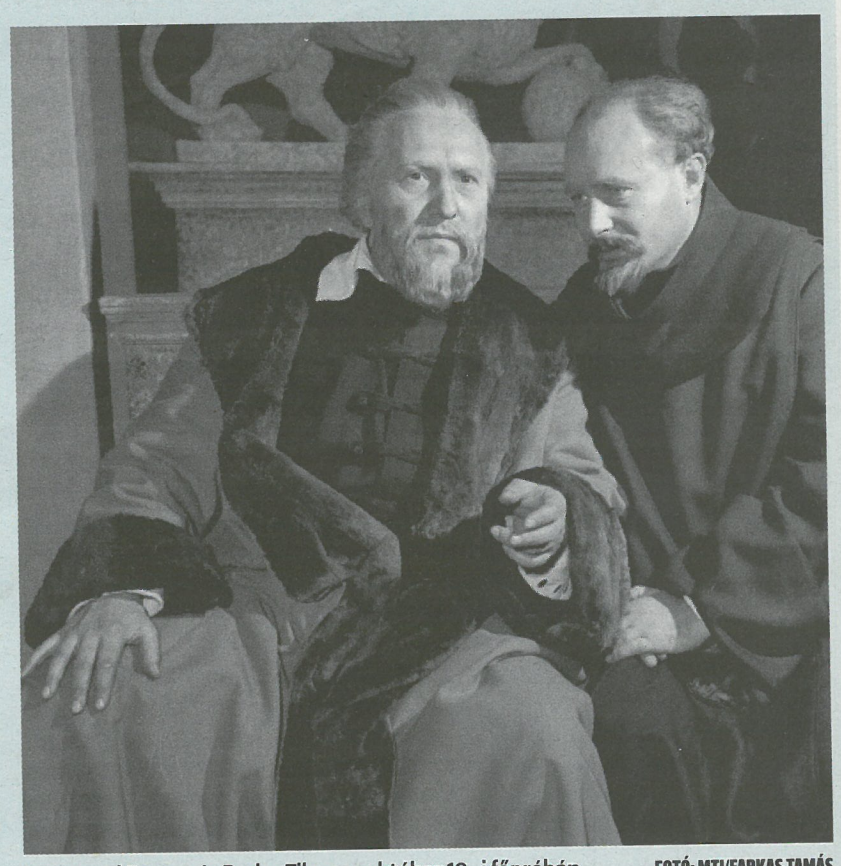

Bessenyei Ferenc és Bodor Tibor az október 19-i főpróbán FOTÓ: MTI/FARKAS TAMÁS

HIÚ REMÉNYEKKEL TÖLTÖTTE EL A MAGYAR FIATALOKAT A SZABAD EURÓPA RÁDIÓ ADÁSA

Nagyhatalmi játszmák közepén

RÁCZ JÁNOS

Készült az Egyesült Államok politikai vezetése 1956 előtt egy esetleges magyarországi forradalomra? Ezt a kérdést sokszor feltették már, és határozott nemmel tudunk rá válaszolni.

Az 1950-es évek elején az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztériuma, a State Department sokat foglalkozott a megszállt Ausztria kérdésével. Ebben az összefüggésben nem lehetett elkerülni Ausztria keleti szomszédjának, Magyarországnak a további sorsát sem. Hiszen azzal minden nagyhatalmi szereplő tisztában volt, hogy ha Ausztria katonai megszállása megszűnik, akkor okafogyottá válhat Magyarországon a szovjet csapatok további jelenléte. Az 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződés szerint a szovjet csapatok azért maradtak, mert biztosítaniuk kellett az Ausztriában megszálló feladatokat ellátó hadsereg hadtápvonalait.

John Foster Dulles amerikai külügyminiszter 1953. április 29-én megjelent a szenátus külügyi bizottsága előtt, hogy az aktuális és Ausztriával kapcsolatos kérdésekre válaszoljon. Az egyik szenátor arra volt kíváncsi, mi fog történi a szovjet csapatokkal Romániában és Magyarországon, ha Ausztriával megkötik a négyhatalmi megszállást feloldó államszerződést. Dulles nem bizonytalankodott túl sokat, kifejezte azon hitét, hogy Moszkva ebben az esetben is találni fog valamilyen indokot, hogy ezeket az országokat megszállva tartsa. Nem szerencsés tehát azzal érvelni, hogy az Egyesült Államok komolyan számolt volna egy magyarországi szovjet kivonulással, miután feladta Ausztriát 1955-ben.

Dulles nem szerette túlságosan a semleges Ausztria gondolatát. A gondolkodásmódja visszatükröződött a bécsi amerikai nagykövetség 1953. augusztus 26-án megfogalmazott memorandumában. Bécsből nézve a helyzetet sem volt túl szimpatikus az Egyesült Államok diplomatáinak egy neutrális osztrák állam gondolata. Ez valóságos csapda volt, hiszen ha az amerikaiak nyíltan szembeszálltak volna a kérdésben a Szovjetunióval, akkor elvesztették volna a nyugati szomszédunk jóindulatát. Ellenben a nagykövetség logikus stratégiát javasolt arra, hogy elvegyék a kedvét a Szovjetuniónak a semlegesség gondolatától. S itt vetődött fel annak az ötlete, hogy a semlegesség megnövelné az esélyét az osztrákokkal szomszédos országok neutralizálásának is. Ezzel Magyarország formálisan is ellenséges nemzetnek minősülhetett volna.

Egy ilyen lépés azonban automatikusan végett vetett volna az 1947 óta tartó amerikai „felszabadítási" propagandának is. Nyilván egy valóban szabad nemzet saját szuverenitása teljes birtokában dönthet arról, hová szeretne tartozni. Ezért kell teljesen máshogy értékelni a svájci és az osztrák semlegességet. Ez utóbbit a hidegháborús körülmények nagyhatalmi döntései és nem szuverén akarata sodorta a neutrális államok sorába.

S itt kell feltennünk a kérdést: egyáltalán akarta és támogatta volna-e az Egyesült Államok Magyarország semlegességét? Az 1956-os forradalom és szabadságharc kész helyzet elé állította az Egyesült Államok politikusait. Olyasvalami történt, amire nem számítottak. Nem készítettek semmilyen előzetes hatásvizsgálatot arra vonatkozóan, mit fog eredményezni a kormányzati és CIA-pénzen fenntartott Szabad Európa Rádió adása, valamint a léggömbökkel Közép- és Kelet-Európában szétszórt röpcédulák. A harcos kommunista- és szovjetellenesség, miközben megnyugtatta az erre fogékony amerikai választókat és politikusokat, hiú reményekkel töltötte el a magyar fiatalokat.

Foster Dulles 1956. október 27-i, a magyar forradalommal foglalkozó beszéde arról biztosította a Szovjetuniót, hogy nem tekinti fegyveres szövetségeseknek a Moszkva által uralt területek kis európai népeit. Az osztrák megoldás nem került szóba. Ez pedig annak a kérdését veti fel, akarták-e egyáltalán sejteni, hogy mi is történhet egy kommunistaellenes forradalom alatt Kelet-Közép-Európában. ■

HIRDETÉS

- 24 autóbeálló 1200 m²
- 2 fényezőkamra
- huzatópad
- 50 férőhelyes parkoló
- 0-24 autómentés
- bármilyen problémát megoldunk!

karambol? sérülés? totálkár?

100% KAROSSZÉRIAJAVÍTÁS!

Bármilyen autótípus javítása, garanciával, teljes ügyintézéssel

- ingyenes csereautó (100.000 Ft feletti biztosítós kár esetén)
- teljes körű ügyintézés

NON-STOP AUTÓMENTÉS: 06 30 579 1795